

NTSO ÜLKE RAPORU

FAS / MOROCCO

ÜLKE PROFİLİ

GENEL EKONOMİK DURUM

Dünyanın en büyük fosfat yataklarına sahip olan Fas, ekonomisini tarım, imalat, balıkçılık ve turizm sektörü gelirleri ve dış ülkelerde çalışan Faslıların ülkeye getirdikleri dövizlerle ayakta tutmaktadır.
1980'li yıllardan itibaren Fas, IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği içinde başarılı bir ekonomik reform sürecine girmiş, bu çerçevede, dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi, yeni yatırım kanunu, özelleştirme programı ve bankacılık sisteminin iyileştirilmesine gidilmiştir. Fas ekonomisinin son 10 yılda tarım ve fosfat sektörlerine olan bağımlılığı azalarak imalat ve hizmet sektörlerinin GSYİH'daki payları artmıştır. GSYİH, tarım sektörünün performansına göre yıllar itibariyle değişkenlik göstermektedir.
Hükümetin önceliği işsizlik oranını düşürmek ve ekonomik durgunluğa bağlı olarak artan fakirliği azaltmaktır.
Ülkede ekonomik aktivite Kasablanka ve Rabat etrafında yoğunlaşmıştır. Hükümet, az nüfuslu bölgelerdeki iş imkanlarını geliştirmek amacıyla yatırım teşvikleri uygulamaktadır. Çeşitli önlemlere karşın köyden kente göç önlenememektedir.

Başkent	Rabat
Resmi Dil	Arapça / Berberice
Başlıca Şehirler	Kasablanca-Kenitra ve Fas-Rabat
Yönetim Biçimi	Parlamenter Monarşi Kral-VI.Muhammed Başbakan- Abdelilah Benkirane
Nüfus	32.853.000
Para Birimi	Fas Dirhemi
Yüzölçümü	71.850 km²
GSYIH	(Milyon) 105.101
KBGSYİH ($)	3.199
Büyüme Oranı	(%) 4.54%
Para Birimi	Fas Dirhemi
Coğrafi Konum	Kuzey Afrika'da yer alan ülkenin Atlantik Okyanusuna ve Akdeniz'e kıyısı bulunmaktadır. Fas, Cezayir ve Batı Sahra arasında yer almaktadır.

PAZAR İLE İLGİLİ BİLGİLER

Tüketici Tercihleri

Tüketici tercihleri, ülkenin Avrupa'ya yakınlığı ve Avrupa ile var olan tarihi, kültürel ve ekonomik ilişkilerin etkisi ile çeşitlilik arz etmektedir. Ülkede, Arap, Berberi, Portekiz, İngiliz, Fransız ve İspanyol etkilerini görmek mümkündür. Ülke genelinde Fransızca konuşulurken Tanja bölgesinde İspanyolca hakimdir.

Diğer taraftan, özellikle genç kuşağın yaşam tarzında Avrupalılaşma özellikle Fransız etkisi görülmektedir. Diğer taraftan, ortalama bir Fas evi, el yapımı geleneksel tarzdaki eşyaları ile ortalama bir Avrupalı ailenin evinden oldukça farklıdır.

Ülke geneli itibari ile satın alma gücü düşük bir ekonomik yapıya sahiptir. Bu hali ile, geniş bir alt, çok dar bir üst ve yeni yeni oluşmakta olan bir orta tabaka mevcuttur. Fiyat, satın alma kararları verilirken ülke genelini oluşturan alt gelir grubunda belirleyici unsurdur.

Ambalaj, Paketleme ve Etiketleme

Etiketlemenin, Fransızca ve Arapça olması gerekmektedir. Ürünün adı, paketleyen ya da üreticinin adı, adresi, menşe ülke, ağırlık ve içindekiler gibi bilgilerin yiyecek maddeleri, sabun, kozmetik, ilaç ve kimyasal maddelerin kutu ya da paketlerinin üzerinde yer alması gerekmektedir. İlaçlar ve yiyecek maddeleri özelinde; son kullanma tarihi, içerik yüzdesi gibi bilgilerin yer alması gerekmektedir.

Fas'a ihracatın artırılabilmesi için taşımacılık sektörünün geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Halihazırda Türkiye-Fas arasında denizyolu taşımacılığı, Fransa veya İspanya'nın farklı şehirleri üzerinden aktarmalı yapılmakta olup aktarma limanında sorunla karşılaşılmaması durumunda İstanbul-Kazablanka arası yaklaşık 12 günsürmektedir.

Ulaştırma ve Taşımacılık Maliyetleri

İstanbul - Casablanca deniz yolu nakliyesi 40 feetlik konteyner için taşımacılık maliyeti yaklaşık
1000 – 1500 Euro (gümrükleme ve liman masrafları hariç) civarındadır. Navlun fiyatı gönderilecek malzemenin türüne göre farklılık arz edebilmektedir.

Türkiye ile Ticaret

Genel Durum

Türkiye-Fas Dış Ticaret Değerleri (1 000 Dolar)				
Yıllar	**İHRACAT**	**İTHALAT**	**DENGE**	**HACMİ**
2007	**721.594**	**198.460**	**523.134**	**920.054**
2008	**957.768**	**360.519**	**597.249**	**1.318.288**
2009	**600.456**	**234.729**	**365.727**	**835.185**
2010	**623.957**	**396.797**	**227.522**	**1.021.116**
2011	**920.895**	**419.945**	**500.950**	**1.340.840**
2012	**1.014.905**	**429.482**	**585.423**	**1.444.387**
2013	**1.194.224**	**572.227**	**621.997**	**1.766.451**
2013 ilk 5 ay	**522.899**	**218.571**	**304.328**	**741.470**
2014 ilk 5 ay	**694.039**	**222.353**	**471.686**	**916.392**

Türkiye'nin Fas'a İhracatında Başlıca Ürünler (1000 Dolar)

GTİP	ÜRÜN ADI	2011	2012	2013
	Toplam (diğerleri dahil)	**920.938**	**1.015.149**	**1.194.224**
7207	Demir/alaşımsız çelikten yarı mamuller	76.834	31.151	102.563
8703	Otomobili, steyşın vagonlar, yarış arabaları	39.413	61.802	99.771
7216	Demir/alaşımsız çelikten profil	83.209	65.814	57.066
8704	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	7.004	25.849	48.341
5209	Pamuk men (dokuma %85 <pamuklu 200g/m2 den fazla)	44.700	51.673	44.525
7113	Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	3.972	23.333	39.441
8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	20.124	28.760	36.592

Kaynak: TUİK

Türkiye'nin Fas'dan İthalatında Başlıca Ürünler (1000 Dolar)

GTİP	ÜRÜN ADI	2011	2012	2013
	Toplam (diğerleri dahil)	**419.945**	**429.482**	**572.227**
8703	Otomobil, steyşın vagonlar, yarış arabaları	34.695	5.634	208.235
2510	Tabii kalsiyum; tabii alüminyum kalsiyum fosfat ve fosfatlı tebeşir	43.658	67.455	65.977
2809	Difosfor pentaoksit; fosforik asit ve polifosforik asitler	115.022	125.723	62.124
7108	Altın (ham, yarı işlenmiş, pudra halinde)	10.628	23.203	41.905
2301	Et, sakatat, deniz hayvanı vs. (yemeye uygun olmayan) unu, pelleti, kıkırdakları	4.461	3.241	29.195
8704	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	11.210	11.286	25.687

Kaynak: TUİK

İŞADAMLARININ PAZARDA DİKKAT ETMESİ GEREKEN HUSUSLAR

Ticareti Etkileyen Kültürel Faktörler

Ülkenin resmi dili Arapça olmakla birlikte iş ilişkilerinde güneyde Fransızca, kuzeyde İspanyolca ve Fransızca konuşulmaktadır. Devlet memurlarının çoğunluğu da Fransızca kullanmaktadır. İngilizce giderek yaygınlaşmasına rağmen ülkede yaygın olarak Fransızca konuşulması bazen bir dezavantaj olabilmektedir. İş yazışmaları ve ticari materyalin Fransızca olması gerekmektedir.

Başka ülkelerde olduğu gibi Fas ile iş yapan firmalarımızın alıcılarını 1 yıldan kısa sürelerde değil, daha uzun bir zaman içerisinde tanıması gerekmektedir. Alıcı firmaya güven duygusu oluşana kadar peşin veya gayrikabilirücu akreditif gibi riski düşük ödeme yöntemlerinin tercih edilmesi çok önemlidir.

Pasaport ve Vize İşlemleri

Diplomatik, Hizmet, Hususi ve Umuma Mahsus Pasaport hamilleri vizeden muaftır.

SEKTÖRLER

Tarım ve Hayvancılık

Ülkenin kıyı kesimleri tarıma uygun bir iklim ve toprak yapısına sahiptir. Balıkçılık önemli bir gelir kalemidir. Tarımsal üretimin verimliliği hava koşulları ile yakından ilgilidir.

Tarım sektörü iş gücünün % 40'ını (kadın iş gücünün %60'ı) istihdam etmekte olup, son yıllarda GSMH'nın %11-18'ni oluşturmaktadır. Fas'da 8,7 milyon hektar ekili alan bulunmaktadır. Ülkede ihracata yönelik üretim yapan modern ve büyük ölçekli çiftlikler bulunmaktadır. Söz konusu modern çiftlikler, şarap ve narenciye üretiminin %15'ini karşılamaktadır. Başta gelen tarım ürünleri, tahıl, baklagiller, zeytin ve narenciye olarak sıralanabilir. Sektör, yağışlara bağımlı olduğundan tarım sektörünün verimi, yıldan yıla değişkenlik göstermektedir. Özellikle düşük mekanizasyon oranı, düşük gübre kullanımı ve sık sık kuraklık yaşanması tarım sektörünü olumsuz etkileyen en önemli faktörlerdir.

Fas, süt ürünleri konusunda kendi kendine yeterli olup tahıl, şeker, yağ ve çay ise ithal edilmektedir. Diğer taraftan, meyve suyu, şarap, kurutulmuş ürünler, zeytin ve kapari ihracata yönelik olarak üretimleri desteklenen ürünlerdir. En önemli tarımsal ihraç ürünleri; narenciye, domates, taze patates, şaraplık üzüm olan Fas'da zeytin ve zeytin yağı üretimi hem yurtiçi tüketim, hem de ihracata yönelmektedir. Fas tarım ürünleri, AB piyasasında daha kaliteli ürünler sunan Yunanistan, İspanya ve Türkiye kaynaklı tarım ürünleri ile rekabet içindedir.

Ülkedeki ormancılık sektörü, 5 milyon hektar ormanlık bölge bulunmasına rağmen yeterince gelişmemiştir. Halihazırda 27 balıkçılık limanı bulunan ülkede yeni balıkçılık limanlarının yapımı gündemde olup, sektör gelecek vaad eden bir sektör olarak görülmektedir.

Tarım sektörü en fazla koruma tedbirlerinin alındığı sektördür.

SANAYİ

Kasablanka, imalat sanayi sektöründe önemli bir merkezdir. Düşük verimlilik oranları ile yüksek işçi ve enerji ücretleri imalat sektörünü olumsuz etkileyen faktörler olmaya devam etmektedir.

Gıda işleme sektöründe konserve meyve, balık, un ve bitkisel yağlar başta gelmektedir. Hem ihracat (konserve meyve, sebze ve balık) hem de iç tüketim (un, şeker, bitkisel yağ) için üretim yapılmaktadır. Gıda işleme sektöründe yabancı sermaye ilgisi düşük düzeydedir.

Tekstil sektörü ekonomik büyüme içinde önemli bir paya sahiptir. Ülkenin en önemli ihracat sektörü olan tekstil; Hindistan ve Çin gibi Uzak Doğu ülkelerinden yoğun bir rekabet ile karşı karşıya kalmıştır. İplik ve kumaş gibi hammaddeler ve ara ürünler ithal edilmekte, bitmiş ürün olan hazır giyim ürünleri ise ihraç edilmektedir.

Ülkedeki ilaç sektörü hızlı bir büyüme göstermekte ve iç ihtiyacın %80'ini karşılamaktadır. İlaç sektöründen elde edilen ciro 376 milyon $'a ulaşmıştır. Sektördeki üretim ağırlıklı olarak lisans altında yapılmakta olup, AB ülkelerinden yapılan hammadde ithalatına bağlıdır. Üretimin büyük bölümü iç pazarda tüketilmekte olup, küçük bir bölümü Libya, Fransa, Cezayir ve Tunus'a ihraç edilmektedir.

Kimya sanayi ağırlıklı olarak, fosfatın işlenmesine dayalıdır. Fas, dünyadaki en büyük fosforik asit üreticisi ve ihracatçısıdır. Son dönemde, fosfat kimyasalları sanayiinde üretim ve işleme hacminin artırılması amacıyla Fransa, Belçika, Hindistan ve Pakistan'lı ortaklar ile "ortak teşebbüs" oluşumuna gidilmektedir.

Madencilik

Madencilik sektörünün en önemli ayağı fosfat üretimidir. Fas, ABD ve Rusya Federasyonu'ndan sonra dünyadaki üçüncü büyük fosfat üreticisidir. Ülkedeki toplam fosfat rezervinin 58 milyar ton oldugu tahmin edilmektedir. Son yıllarda ortalama fosfat üretimi 21-23 milyon ton, ihracat 10-12 milyon ton civarında gerçekleşmektedir. Fas, ham fosfat, fosforik asit ve gübre ihracatında dünyada ilk sırada yer almaktadır. Madencilik sektörünün %95'i fosfat üretimi olsa da ülkede fosfat dışında, gümüş, bakır, çinko ve kobalt üretimi de yapılmaktadır. Hükümet fosfat üretimini elinde tutmuş; ancak gümüş ve bakır madenlerini özelleştirmiştir.

Müteahhitlik Hizmetleri

İnşaat ve taahhüt sektörü ülke ekonomisinde GSYİH katkısı ve istihdam içindeki payı dikkate alındığında önemli bir sektör konumundadır. İstihdam içinde faal nüfusun yaklaşık %7,5'luk kısmı sektörde çalışmaktadır.

Bu alanda faaliyet gösteren 5.000 firmanın %35'i Kazablanka, Rabat ve Kenitra şehirlerinde yoğunlaşmış olup yüzde 15'lik kısmı da Fes ve Meknes şehirlerinde yerleşiktir. Dolayısıyla bu beş şehir sektördeki kuruluşların yarıya yakınını barındırmaktadır

İnşaat sektörünün en önemli alt bölümlerinden biri olan mühendislik alanında 5.000 kişinin istihdam edildiği 500 firma kayıtlı olarak faaliyet göstermektedir. Bu firmaların önemli bir bölümü ülkenin idari ve ekonomik başkentleri olan Rabat (%41) ve Kazablanka (%26) şehirlerinde yerleşiktir. Bu alanda ayrıca 650 firmada 24.000 kişinin istihdam edildiği inşaat malzemeleri alt sektörü bulunmaktadır. Sektörde faaliyet gösteren şirketlerin sermaye yapıları incelendiğinde ise sadece %5'inin 5 milyon Dirhemden (yaklaşık 500 bin Euro) fazla olduğu görülmektedir.

İnşaat sektörü son yıllarda, barajlar/enerji santralleri, yollar, sosyal konut projeleri, turizm yatırımları, limanlar gibi büyük ölçekli alt yapı projelerinin olumlu etkisi ile önemli bir gelişme kaydetmiştir. Çimento fabrikalarındaki kapasiteler dahil olmak üzere ülkede yapı inşaat malzemeleri üretiminde yaşanan artış da gelişmede etkin bir rol oynamıştır. Önümüzdeki döneme yönelik olumlu beklentiler nedeniyle ülkenin -Lafarge Maroc, Ciments du Maroc ve Holchim Maroc gibi- önemli ve yabancı sermaye katkılı büyük çimento şirketlerinin tamamı gelecek üç yıla dönük kapasite artırım kararları almışlardır.

Konut inşaatı özellikle şehirlerdeki "ekonomik konut" ihtiyacına paralel olarak son dönemde bir gelişme kaydetmiştir. Bununla birlikte finansman temini konusu toplu konut inşaatlarını yavaşlatan en önemli sorundur. Bu nedenle Fas devleti artan bir şekilde özel sektöre destek olmaktadır.

Özel sektöre sağlanan finansal destekler yanında kamuda yapısal bir takım tedbirler de hayata geçirilmiş ve yedi ayrı kamu inşaat firması Al Omrane Holding çatısı altında sosyal toplu konut projelerinin daha etkin yürütülmesi hedefi doğrultusunda birleştirilmiştir. Hızlandırılan gecekondu dönüşüm programları ve kamu-özel sektör işbirliği yaklaşımı dahilinde kamu arazileri indirimli bedelle özel inşaat firmalarına tahsis edilerek ekonomik konut inşaatı özendirilmektedir.
Alınan tedbirlerin bir sonucu olarak yabancı sermayenin konut üretimine ilgisi giderek artmaktadır. Sektör turizmden sonra ülkenin yabancı sermaye girişi olan ikinci önemli yatırım alanıdır.
Turizm projeleri de inşaat sektöründeki gelişmede önemli rol oynamaktadır. Büyük ölçekli turizm yatırım planları başta körfez ülkeleri sermayesi olmak üzere uluslararası inşaat ve yatırım firmalarının ülkeye ilgisinin artmasına neden olmaktadır."

TURİZM

Turizm ülkenin önemli gelir ve istihdam kaynaklarından biridir. Fransa Almanya, İspanya, İngiltere, İtalya ve ABD en önemli müşterilerdir. Bu sektörde gelir genel olarak artan bir eğilim içerisinde olup; yabancı yatırımların çekilmesi konusunda hükümet ciddi çalışmalar yürütmektedir. Turizm sektöründe hali hazırda Fransız, İngiliz, Suudi, Alman ortak yatırımları bulunmaktadır. Ancak sektör politik krizlerden etkilenmeye açıktır.
Son dönemde ülkeyi ziyaret eden batılı turist sayısında düşüş görülmesine karşılık ülkeye Arap ülkelerinden gelen turist sayısında artış görülmektedir. Hükümet, turizm sektörünün geliştirilmesi için 10 yıllık bir plan açıklamıştır. Bu plan ile, 2020 yılına kadar ülkeyi ziyaret eden turist sayısının 18,6 milyona çıkartılması hedeflenmektedir. Diğer hedefler; 200.000 yeni yatak kapasitesi yaratılması, turizm gelirlerinin 16,6 milyar $'a çıkartılması ve sektörde 470.000 yeni istihdam sağlanmasıdır.

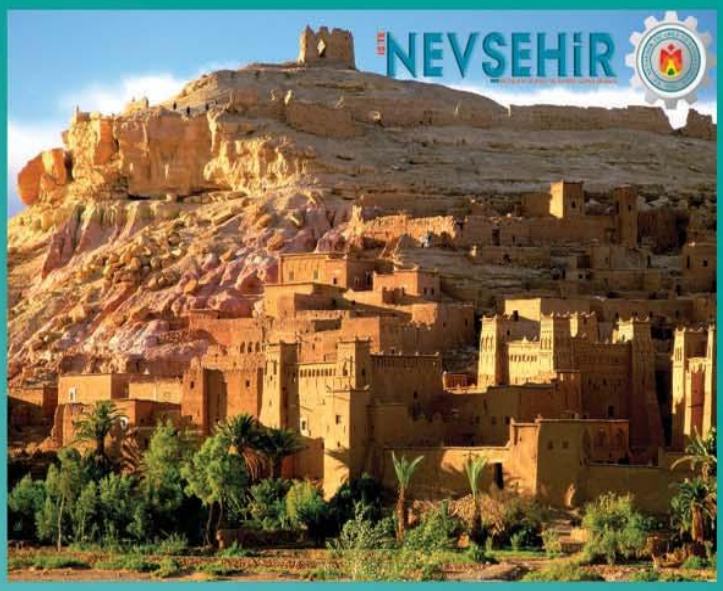

ENERJİ

Fas 2020 yılına kadar doğal gaz tüketimini yılda 5 milyar m3'e çıkarmayı hedeflemektedir. Söz konusu gazın sıvılaştırılmış doğal gaz olması (LNG) ve bu ihtiyacı karşılamak üzere LNG terminallerinin inşaası planlanmaktadır.

Fas'ın halihazırda doğal gaz üretimi yılda 50 milyon m3'tür. Fas'ta Ghrab Basin ve Meskala bölgelerinde az miktarda doğalgaz üretilmektedir. Ülkenin doğalgaz rezervleri ortalama 100 milyar ft3 civarındadır.

Fas Enerji Bakanı, 2020 yılında Fas'ın enerji ihtiyacının %25'inin doğalgazla karşılanacağını açıklamış, bu çerçevede söz konusu doğalgazın önemli bölümünün ithal LNG olacağını, bu kapsamda ithalatın yerel ve uluslararası yatırımcıların kuracağı LNG terminalleri kanalıyla gerçekleşeceğini ifade etmiştir.

Güney Afrikalı Energy Africa (%64), İsveçli Taurus Oil (%11) ve Onarep(%25) Agadir'in güneyinde yer alan Tiznit Offshore I, II, III sahalarında petrol arama ve üretim lisansı için sekiz yıllık bir lisans hakkı almıştır.
Fas'ın tek rafineri şirketi olan Samir Petrol Firması'na bağlı ülkenin iki rafinerisinden biri olan Mohammadia Rafinerisi'nin iyileştirme ve onarım çalışmaları devam etmekte olup, son aşamasına gelinmiştir.

Fas, Jerada'da bulunan maden ocaklarında kömür üretmektedir; ancak kömür ihtiyacının büyük kısmını Amerika, Kolombiya ve Kuzey Afrika'dan karşılamaktadır. Kömür ağırlıklı olarak Mohammedia ve Jorf Lasfar bölgelerindeki enerji tesislerinde kullanılmaktadır. Ülkenin elektrik ihtiyacı her yıl ortalama %7 artmaktadır.

DIŞ TİCARET
Genel Durum

Ülke ithalatında sanayi ürünleri öncelikli sıradadır. En fazla ithal edilen ürünler ham petrol, petrol yağları, makine ve ulaşım araçları, tekstil ürünleri ve kimyasallardır. Avrupa Birliği Fas'ın en önemli ticaret ortağı konumundadır.

Fransa aynı zamanda Fas'ın en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkedir.

Fas dış ticareti kolaylaştırıcı tedbirleri uygulamaya koymaktadır. Örneğin gümrük prosedürleri 2009 yılı Haziran ayından itibaren bilgisayarlı online sisteme geçmiş durumdadır.
İthal edilen ürünler için gümrük vergileri dışında % 0,25 oranında ithalat vergisi ve % 20'ye kadar Katma Değer Vergisi uygulanmaktadır. İthalatın yaklaşık yarısı ve ihracatın % 70'ten fazlası Avrupa Birliği ülkeleri ile yapılmaktadır. Fransa en önemli tedarikçi ülke konumunda olup İspanya ikinci en büyük tedarikçidir.

Ülkenin Dış Ticareti

Dış Ticaret Göstergeleri (Milyar Dolar)

a. Gerçekleşen b. Tahmini

Kaynak: Economist Intelligence Unit

	2011	2012	2013	2014
İhracat	21,5	22,2	23,3	25,5
İthalat	41,0	42,3	41,9	44,0
Ticaret Hacmi	62,5	64,5	65,2	69,5
Ticaret Açığı	- 19,5	- 20,1	- 18,6	- 18,5

İhracatında Başlıca Ürünler

İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (1 000 Dolar)

Ürün Adı	2010	2011	2012	
Toplam	**.764.791**	**17 1.649.934**	**2 1.417.184**	**2**
Izole Edılmıs Tel, Kablo	.659.500	1 2.103.175	1.761.428	
Azot, Fosfor Ve Potasyum Gıbı; Ikı/Ucunun Karısımları	.268.677	1 1.924.444	2.036.456	
Dıfosfor Pentaoksıt; Fosforık Asıt Ve Polıfosforık Asıtler	.633.333	1 2.117.394	1.649.844	
Tabıı Kalsıyum; Tabıı Alumınyum Kalsıyum Fosfat Ve Fosfatlı Tebesır	.066.957	1 1.560.097	1.543.526	
Kadın/Kız Cocuk Icın Takım, Takım Elbıse, Ceket Vs.	957.865	991.530	987.310	
Erkek/Erkek Cocuk Icın Takım, Takım Elbıse, Ceket Vs.	409.547	400.275	423.622	

İthalatında Başlıca Ürünler

İthal Ettiği Başlıca Ürünler (1 000 Dolar)

Ürün Adı	2010	2011	2012	
Toplam	**.378.882**	**35 .262.937**	**44**	**44.789.782**
Petrol Yagları Ve Bıtumenlı Mınerallerden Elde Edılen Yaglar	.633.344	2 .197.139	4	4.607.925
Petrol Gazları Ve Dıger Gazlı Hıdrokarbonlar	.671.264	1 .995.439	1	2.338.831
Otomobil	.279.296	1 .375.352	1	1.609.042
Bugday Ve Mahlut	878.461	.440.060	1	1.399.768
Kamıs/Pancar Sekerı Ve Kımyaca Saf Sakkaroz (Katı Halde)	391.985	596.427		591.681
Otomatık Bılgı Islem Makıneleri, Unıteleri	394.566	381.922		307.813